УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

РЕФЕРАТ

на

ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

«ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇХ БАТЬКІВ У СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ»

Виконала:
студентка VI курсу, групи 614аз,
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітня програма Спеціальна освіта
Наталія ПОРТНИЦЬКА

Керівник:
канд. пед. наук, доцент
Ольга СВИРИДЮК

Рецензент:
доктор пед. наук, доцент
Світлана ЦИМБАЛ–СЛАТВІНСЬКА

Умань – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП…… 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП ТА ЇХ БАТЬКІВ….. 8

1.1. Принципи підготовки здобувачів вищої освіти до роботи з дітьми з ООП та їх батьками в умовах спеціальної освіти та інклюзивного навчання…….. 8

1.2. Теоретичні та психолого-педагогічні проблеми сімейного виховання дітей з ООП……... 20

1.3. Модель психологічної готовності здобувачів до здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків…. 28

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ УМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДІТЕЙ З ООП ТА ЇХ БАТЬКІВ……. 38

2.1. Методичні підходи до підготовки фахівців до педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків……. 38

2.2. Методика організації дослідження готовності студентів до роботи з дітьми з ООП та їх батьками……. 39

2.3. Аналіз готовності студентів до педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків (констатувальний етап)…… 45

Розділ 3. ПРОГРАМА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З СІМ’ЯМИ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ООП…… 60

3.1. Принципи та вимоги до побудови програми підготовки здобувачів до здійснення педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків…. 60

3.2. Програми підготовки здобувачів вищої освіти до здійснення педагогічного супроводу батьків……. 63

ВИСНОВКИ…… 85

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….. 88

ДОДАТКИ…… 98

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реформування системи спеціальної освіти, впровадження форм інтегрованого, інклюзивного навчання вимагає перегляду системи підготовки фахівців, зокрема впровадження інноваційних технологій, спрямованих на формування компетентного супроводу дитини з ООП у навчальному процесі та соціалізації. Водночас, розвиток дитини невід'ємний від системи сімейних стосунків, отже і педагогічний супровід повинен бути орієнтований як на потреби самої дитини, так і на потреби батьків у взаємодії з дитиною. Значна кількість батьків не має належного рівня підготовки до виховання та соціального розвитку дитини з ООП.

Нормативна регуляція процесів впровадження інклюзивного навчання здійснюється на основі Конвенції ООН про права осіб із інвалідністю і Факультативний протокол до неї (2006) ратифікованої розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю» (2016), Закону України «Про освіту» (2014). низку розпоряджень та наказів МОН України, зокрема й про забезпечення психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг.

Методологічні основи впровадження інклюзивного навчання в Україні закладено у роботах науковців Інституту спеціальної педагогіки та психології імені М.Ярмаченка В.Засенка, А.Колупаєвої, О.Таранченко, Л.Коваль. У роботах С. Миронової, В.Синьова, Л.Руденко, М.Шеремет, Д.Шульженко аналізуються проблеми навчання, виховання та розвитку дітей з ООП, зокрема виділяються загальні закономірності та специфіка навчання дітей з порушеннями різних нозологій.

У роботах Л.Подкоритової, О.Романчука, О.Федоренко, О.Ферт висвітлено закономірності та особливості здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в умовах сім'ї та у процесі шкільного навчання.

Аналіз професійної готовності до педагогічної діяльності здійснено у роботах О.Дубасенюк, Л.Кондрашової, О.Матласевич, Проблеми професійної готовності фахівців до роботи з дітьми з ООП висвітлено у дослідженнях О.Глоба, С.Литовченко, І. Малишевської, О.Мартинчук, О.Федоренко, А.Шевцова. Описано структуру та умови формування готовності до педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання (О.Кобильченко).

Психологічні аспекти готовності до педагогічної діяльності (З.Шевців), зокрема ціннісні аспекти висвітлюються у контексті рефлексивного аналізу (О.Музика), підвищення мотиваційної готовності (С.Цимбал-Слатвінська).

Водночас недостатньо дослідженими залишаються проблеми формування готовності здобувачів психолого-педагогічних спеціальностей до роботи в умовах спеціальної освіти та інклюзивного навчання, зокрема відсутні програми формування готовності здобувачів до роботи з дітьми з ООП та їх батьками. Це зумовило вибір теми дослідження «Психологічна готовність до педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та їх батьків у студентів психолого-педагогічних спеціальностей ».

Об’єкт дослідження: процес підготовки здобувачів вищої освіти до надання педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків

Предмет дослідження: психологічна готовність здобувачів до здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків.

Мета дослідження: розробка, теоретичне обґрунтування та експериментальна апробація програми підготовки здобувачів (зокрема, психологічних аспектів) до здійснення педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків.

Для реалізації мети сформульовано **завдання** дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз методологічних та методичних засад підготовки здобувачів до педагогічної діяльності; механізмів побудови дитячо-батьківських стосунків у сім’ях, що виховують дітей з ООП та підходів до здійснення педагогічного супроводу в умовах спеціальної освіти та інклюзивного навчання.

2. Науково обґрунтувати зміст, форми та програму підготовки здобувачів до здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП в інклюзивному середовищі та в умовах спеціальної школи.
3. Здійснити експериментальну перевірку ефективності програми підготовки здобувачів до здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків.

Методи та організація дослідження. Для побудови програми використано методи теоретичного аналізу, синтезу, узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Для вивчення потреб батьків та готовності педагогів та здобувачів до роботи з дітьми з ООП – методи опитування, контент-аналіз. Для вивчення рефлексивних складових психологічної готовності використано авторську адаптацію Методики вивчення динаміки здібностей (О.Л.Музика). На етапі формувального впливу – педагогічне моделювання. Для обробки результатів дослідження використано методи кількісного, якісного та порівняльного аналізів.

Експериментальна база дослідження. Здобувачі 1-3 курсів спеціальності «Спеціальна освіта» Житомирського державного університету імені Івана Франка 56 осіб, вчителі-асистенти, 8 педагогів (асистентів вчителів, вчителів-дефектологів) з досвідом роботи до 6 місяців, 18 педагогів (стаж роботи 6 міс. – 3 роки), 28 педагогів (досвід роботи більше 3-х років); батьки дітей з порушеннями розвитку - 47 осіб. Дослідження проводилося на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка у 2021-22 р.р. У дослідницькій частині використано результати опитування педагогів та пересічних українців щодо їх ставлення до дітей з порушеннями розвитку (результати отримані в рамках проєкту «Психічне здоров'я дітей: від знань до дій», виконаного за підтримки Житомирської ОДА, 2017 р.).

Методологічну основу дослідження склали положення про компенсаторні властивості психіки та провідне значення соціальних функцій у процесі особистісного розвитку (Л.Виготський, Д.Ельконін, В.Синьов); діяльнісну природу психічного розвитку (О.Леонтьєв); механізми формування

батьківства та неповносправності дитини (О.Романчук); розвитку освіти в Україні (концепція Нової української школи, Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту»); про впровадження інклюзивного навчання (А. Колупаєва, О. Таранченко та ін.); концепція соціальної інтеграції дітей з порушеннями розвитку (Г.Хворова та ін.); компетентнісного підходу до підготовки педагогічних працівників (І.Прокопенко, О. Пометун, Ю. Рашкевич, С. Сисоєва, А. Шевцов); про специфіку підготовки фахівців зі спеціальної освіти (А. Колупаєва, С. Миронова, \ В. Синьов, Є. Синьова, Т. Скрипник); положення та принципи «першої взаємодії» з особами, що мають складнощі психічного здоров'я (ВООЗ, MHFA, NICE); суб'єктно-ціннісного аналізу розвитку здібностей особистості (О.Л.Музика).

Теоретичне значення та наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні методів та прийомів роботи ЗВО у контексті підготовки здобувачів до роботи з батьками дітей з ООП. Уточнено структуру психологічної готовності студентів до педагогічного супроводу та напрямки психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП; подальшого дослідження отримала технологія професійно-орієнтованих завдань у підготовці фахівців зі спеціальної освіти.

Практичне значення полягає в апробації програми підготовки здобувачі спеціальностей «Спеціальна освіта» та «Психологія» до роботи з батьками дітей з ООП в умовах спеціальної освіти, інклюзивного та інтегрованого навчання; описі педагогічних умов, що сприяють готовності здобувачів спеціальності «Спеціальна освіта» до роботи з батьками дітей із порушеннями розвитку. Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні освітніх компонент, спрямованих на формування фахових компетентностей готовності до педагогічної взаємодії з дітьми з порушеннями розвитку та їх батьками.

Апробація результатів дослідження здійснено на 1 конференції та відображені у 3-х публікаціях:

Портницька, Н. Ф. , Тичина, І. М. , Лесик, С. М. (2018) Проблема психологічної готовності практичних психологів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Корекційна педагогіка. вісник Всеукраїнської асоціації корекційних педагогів: науково-практичний журнал (1). pp. 13-16.

Портницька, Н. Ф., Тичина, І. М. (2017) Підготовка майбутніх психологів до роботи із дітьми з вадами розумового розвитку в умовах інтернатних закладів. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи. pp. 158-161.

Портницька Н., Тичина І. Підготовка фахівців до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: організація діагностичної роботи // Актуальні проблеми особистісного зростання: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 13 травня 2021 р.) / Ред. колегія: Л. О. Котлова, Г. В. Пирог / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соц.-псих. факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2021. С. 139-142.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (103), 2 таблиць, 1 діаграми та додатків. Робота викладена на 126 сторінках друкованого тексту, з яких основного тексту 91 сторінка.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та результатів експериментальної роботи зроблено такі висновки:

1. Аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури свідчить, що впровадження інклюзивного навчання ставить до підготовки фахівців низку вимог, пов'язаних з організаційним та методичним супроводом навчання дітей з ООП. Педагогічний супровід розглядається комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини, передбачена індивідуальною програмою розвитку, важливими складовими якої є інформування, психологічну підтримку батьків, допомогу в організації корекційно-розвиткової роботи вдома

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної теорії та освітньої практики система психологічної готовності здобувачів до педагогічної діяльності включає низку взаємопов'язаних компонентів, провідними серед яких є не лише система знань та професійних умінь, але й моральна, емоційно-ціннісна та мотиваційна складові. Включення у рольові позиції вимагає від педагога, психолога забезпечення кількох напрямів психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків, провідними із яких є інформування, комунікування та здійснення практичної роботи (зокрема, корекційно-розвиткові заняття) та створення умов для організації розвивальної роботи батьками з дитиною вдома. Показниками психологічної готовності здобувачів до цих видів професійної діяльності, окрім практичних навичок виконання завдань, є рефлексія відповідних умінь та перспектив їх розвитку.

2. Психологічна готовність здобувачів до здійснення супроводу вивчалася через поіфнормованість здобувачів у сфері професійної діяльності та рефлексію власних професійно важливих умінь та якостей. На основі результатів емпіричного дослідження встановлено, що уявлення фахівців та здобувачів щодо напрямів психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків в цілому співпадають з потребами самих батьків. Основними потребами у процесі супроводу є надання інформаційної підтримки щодо

особливостей розвитку та навчання дитини, комунікування з батьками, а також щодо розвитково-корекційної роботи (виконання домашніх завдань, проведення корекційних занять) та соціалізації дитини (залучення до позанавчальних заходів спільно з батьками).

Аналіз структури усвідомлюваних здобувачами ресурсів професійної діяльності показав, що здобувачі володіють здебільшого теоретичними знаннями та операціями, які відображають підготовчі етапи здійснення супроводу, що є закономірним для початкових етапів оволодіння професійними уміннями. Водночас позитивною тенденцією вважаємо те, що коло рефлексії здобувачів особистісні якості, що відображають, окрім власне моральних якостей, мотиваційні та ціннісні передумови професіоналізації. Бажаних умінь, операцій та якостей у структурі рефлексії здобувачів є більше, ніж актуальних, що свідчить про усвідомлення здобувачами перспектив власного розвитку.

3. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, змістового наповнення освітніх прогам зі спеціальностей «Спеціальна освіта», «Психологія» та результатів констатувального зрізу здійснено побудову Програми підготовки здобувачів психолого-педагогічних спеціальностей до здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків. Програма побудована на принципом студентоцентрованості та включає як необхідну передумову обов'язкову складову ОП. Однак, основа формувального впливу закладена у вивченні вибіркових освітніх компонент та позанавчальні заходи (на бажанням здобувачів). Основними засобами формувального впливу вважалися засоби збагачення індивідуального професійного досвіду здобувачів через спілкування з експертами, моделювання та практичну взаємодію з цільовою аудиторією, а також можливість отримання зворотного зв'язку. Змістову відповідність програми основним напрямам педагогічного супроводу дітей з ООП забезпечено за рахунок структурованості та включенню окремих змістових модулів.

Результати повторного опитування здобувачів свідчать про розширення усвідомлюваного кола професійно важливих умінь, операцій, якостей. Усвідомлювані актуальні та бажані уміння та операції відображають логіку, основні етапи та акценти здійснення педагогічного супроводу асистентом вчителя дітей з ООП та їх батьків є свідченням розвитку психологічної готовності до професійної діяльності. Зміни у структурі професійно важливих якостей (домінування мотиваційно-ціннісних складових) відображають тенденції особистісного розвитку здобувачів у професії в цілому та у готовності до психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та їх батьків. Отримані показники можуть бути свідченням ефективності програми.

Представлене дослідження не претендує на повноту та вичерпність висвітлення проблеми. Перспективами подальших досліджень вбачаємо у перевірці віддалених результатів по завершенні програми для здобувачів з різним попереднім досвідом професійної діяльності.